

УДК 346.3

А. О. Сошников
провідний юрист
Інституту економіко-правових досліджень
Національної академії наук України,
виконавчий директор Українського координаційного
центру з підвищення правової освіти населення

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНВЕТОРІВ

Відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України», схваленої указом Президента від 26.05.2015 року № 287/2015, одним з основних напрямів державної політики національної безпеки України в частині забезпечення економічної безпеки є створення найкращих у Центральній і Східній Європі умов для інвесторів, залучення іноземних інвестицій у ключові галузі економіки, зокрема в енергетичний і транспортний сектори, як інструменту забезпечення національної безпеки [1].

На сьогодні Україна залишається не досить інвестиційно привабливою державою, а спроби законодавця вдосконалити галузеве законодавство носять поверховий (незмістовний) характер.

Відповідно до статей 8–12 Закону України «Про режим іноземного інвестування» заходи із захисту прав інвесторів поділяються на: гарантії від зміни законодавства; гарантії від примусових вилучень, а також незаконних дій державних органів та їхніх посадових осіб; компенсації і відшкодування збитків іноземним інвесторам; гарантії в разі припинення інвестиційної діяльності; гарантії переказу доходів, прибутків та інших сум у зв'язку з іноземними інвестиціями.

Вивченню питання захисту прав інвесторів як складової частини поліпшення інвестиційного клімату в Україні присвячена значна кількість наукових робіт, у більшості написаних ученими-економістами. Автори зосереджують свою увагу на проблемах законодавчого регулювання, наприклад: А.О. Гура, Р.В. Попельнюхов, М.Р. Кац, М.Ю. Трохименко, А.В. Гречко, Т.Г. Кубах, І.Г. Лебедь, Д.В. Долінін та інші.

Метою статті є окреслення основних проблем, що спричиняють послаблення інвестиційного клімату, а також шляхи їх вирішення, через удосконалення механізмів захисту прав інвесторів.

Т.Г. Кубах виділяє такі чинники, які сприяють погіршенню інвестиційного клімату, що, у свою чергу, створює негативний імідж держави: високий рівень корупції в органах судової системи, упередженість судових рішень, безкарність представників влади [2]. З відповідною оцінкою необхідно погодитись, оскільки законодавче закріплення відповідних механізмів не гарантує

їх реалізації на практиці. Судова система досить тривалий час використовувалась для захоплення інвестиційно-привабливого бізнесу, в тому числі через господарську ланку судів, які були частиною схем бізнесових структур та політичних еліт.

Головними завданнями розвитку внутрішніх інституційних інвесторів є такі:

- можливість залучити до інвестиційних процесів дрібних інвесторів;
- надання більшої ефективності ринку за рахунок можливості оперативного отримувати вчасну та детальну інформацію про емітентів при порівняно невисоких витратах на її отримання;
- підвищення їхньої ролі в процесі корпоративного управління;
- утворення пулів капіталу для інвестицій у боргові або пайові інструменти, підтримуючи економічне зростання та створення нових робочих місць [3].

А.О. Гура вважає, що одним з основних завдань держави є надійне забезпечення захисту прав іноземних інвесторів і розроблення системи їх страхування від можливих ризиків здійснення інвестиційної діяльності на території України [4, с. 193]. У свою чергу, Р.В. Попельнюхов звертає увагу на недієздатність механізмів забезпечення ринкових прав і свобод інвесторів, а також низький рівень захисту інвесторів [5, с. 27]. З відповідної тезою погоджуються також інші автори [4, с. 189].

Для всебічного вивчення питання захисту прав інвесторів необхідно визначити понятійний апарат. Так, окремі автори пропонують визначити поняття «способи захисту прав інвесторів», а саме: це передбачені загальним і спеціальним законодавством, а також договором заходи для попередження правопорушення, відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав і законних інтересів інвесторів, правовим інструментом для реалізації яких є засоби захисту прав, які пропонується закріпити у спеціальному інвестиційному законодавстві України [6].

Окремі науковці пропонують визначити критерії самозахисту прав інвесторів у сфері господарювання:

- 1) це форма захисту прав і законних інтересів інвесторів у сфері господарювання;

2) захист здійснюється самостійно інвестором без звернення до юрисдикційних органів;

3) дозволяє використовувати способи та засоби, передбачені або не заборонені законодавством України, договором та моральними засадами суспільства;

4) попереджує, припиняє правопорушення, а також відновлює (визнає) порушені (оспорювані) права і законні інтереси інвесторів у сфері господарювання [7, с. 245].

Частина проголошених Законом України «Про режим іноземного інвестування» гарантій прав інвесторів носять досить декларативний характер та здебільшого не реалізуються на практиці. Особливістю державного правового регулювання діяльності інвесторів на території України є те, що поряд із зазначеними спеціальними законами, які регламентують виключно інвестиційну сферу в нашій державі, використовують положення низки міжгалузевих Законів та підзаконних нормативних актів, а також те, що законодавча база у сфері регулювання інвестиційної діяльності з року в рік змінюється, впливаючи на приплив (відплив) іноземних інвестицій та на варіацію рівня ефективності їх використання. Зокрема, це стосується: ускладнення (спрощення) процедури внесення іноземних інвестицій; дозвільної системи; надання (або скасування) податкових пільг для іноземних інвесторів; конкретизації напрямів вкладень інвестицій та обмежень (заборони) діяльності іноземних інвесторів в окремих сферах економіки; гарантування незмінності законодавства щодо діяльності нерезидентів протягом тривалого періоду; обґрунтування відміни наданих гарантій та ін. [8].

Більшість науковців погоджуються, що проблемою захисту прав інвесторів (соціальної захищеності інвесторів) є саме діюче законодавство, яке характеризується невизначеністю, нестабільністю, недотриманням. Так, наприклад, М.Р. Кац підкреслює, що законодавство у сфері іноземного інвестування досить некомфортне саме для іноземних інвесторів [9, с. 211]. З відповідною думкою погоджуються не тільки науковці [10, с. 129; 4, с. 192; 2; 11, с. 225–227], а також і представники бізнес-середовища [12, с. 255].

Саме відсутність стабільності в законодавстві не дозволяє інвестору вибудувати стратегію своєї діяльності, а в подальшому – і відповідний самозахист.

Роль державного управління в механізмі гарантування захисту іноземних інвестицій реалізується в таких чотирьох напрямках:

– Органи державного управління здійснюють інвестиційну політику держави шляхом видання нормативно-правових актів, які визначають спрямованість цієї політики.

– Органи державного управління реалізують норми законодавства, що регулюють питання за-

хисту іноземних інвестицій, через правозастосовну діяльність.

– Органи державного управління проводять політику в суміжних сферах, таких як підприємництво, відносини власності тощо.

– Органи державного управління в межах своїх повноважень здійснюють контроль за додержанням законодавства у сфері захисту іноземних інвестицій [13, с. 114].

Окремі автори пропонують прийняття Закону «Про основи державного управління у сфері захисту іноземних інвестицій в Україні», в якому потрібно закріпити головні напрями державного управління у сфері захисту іноземних інвестицій, окреслити основні повноваження загальних і спеціальних органів державного управління в цій галузі та визначити організаційно-правовий механізм гарантування захисту іноземних інвестицій в Україні [13, с. 115]. Відповідна пропозиція досить дискусійна, оскільки відповідні положення можуть бути закріплені вже в діючих законодавчих актах. Чисельна кількість законодавчих актів заважає інвестору, особливо іноземному, ґрунтовно захищати свої права, особливо коли частина актів суперечить іншим.

І.І. Туболець вважає, що головними завданнями ефективної системи захисту прав інвесторів є [3]:

– підвищення інвестиційної привабливості ринку цінних паперів для іноземних та українських інвесторів;

– запобігання порушенням прав та законних інтересів інвесторів;

– відновлення порушених прав та законних інтересів інвесторів;

– забезпечення інформаційної відкритості українського ринку цінних паперів та вдосконалення системи розкриття інформації;

– удосконалення оподаткування інвестицій;

– розвиток інфраструктури ринку;

– створення умов, що даватимуть змогу учасникам ринку цінних паперів у межах існуючого законодавства об'єднувати пакети акцій та ресурси для спільних скоординованих дій;

– організація в межах існуючого законодавства захисту прав інвесторів в умовах процесу реорганізації, ліквідації, банкрутства або санації;

– удосконалення законодавчих та нормативних актів, спрямованих на захист прав та законних інтересів інвесторів;

– здійснення контрольно-ревізійної діяльності та правозастосування.

До напрямів удосконалення регулювання іноземного інвестування в Україні можна віднести наступні аспекти: спрощення реєстраційних, ліцензійних, сертифікаційних, митних та інших процедур, зниження бюрократизації економічної діяльності; враховуючи кризову ситуацію та

дефіцит ресурсів, потрібно терміново прийняти поправки до положень НБУ, Державної комісії по цінних паперах, інших державних органів про скорочення термінів розгляду документів про реєстрацію іноземних інвестицій (зокрема, прямих позик та збільшення капіталу акціонерних товариств); забезпечення захисту інтересів та прав інвестора в судах, підвищення ефективності судової системи, створення системи контролю за ухваленням судами відверто неправових та рейдерських рішень; усунення корупційного складника в дозвільній системі; зменшення кількості податків та спрощення їх адміністрування: розв'язання питання податку на додану вартість; регламентація взаємовідносин між державою і платниками податків; стабільність податкової системи протягом фінансового року, її простота і доступність; відповідальність за ігнорування податкового законодавства; істотне спрощення процедури збирання податків; посилення стимулювання капіталовкладень, інвестиційної та інноваційної діяльності; реформування амортизаційної політики; підвищення ролі майнового і земельного оподаткування та ресурсних платежів; реформування системи розподілу доходів; скорочення пільг [14].

О.Г. Хрімлі класифікував форми захисту прав інвесторів у сфері господарювання на три групи за таким критерієм, як підстави і порядок використання форм захисту прав інвесторів:

– Перша група – законодавча, яка включає форми захисту прав інвесторів, що використовуються на підставі та в порядку, встановлених законодавством, а саме: господарсько-адміністративна, судова;

– друга група – законодавчо-договірна, яка включає форми захисту прав інвесторів, що використовуються в порядку, передбаченому законодавством, але на підставі домовленості сторін, а саме:

третейський розгляд,
інвестиційний міжнародний арбітраж,
претензійний порядок,
самозахист;

– третя – договірна, яка включає форми захисту прав інвесторів, що використовуються в порядку і на підставі домовленості сторін, а саме:

а) медіація¹,
б) інші примирливі процедури [7, с. 275–276].

Охотнікова О.М., Гафинець О.І. пропонують виокремити такі форми захисту іноземних інвестицій в Україні: державний – адміністративний і судовий; недержавний – самозахист і громадський захист, та внести відповідні зміни до Закону Укра-

їни «Про інвестиційну діяльність», включивши до нього статтю 19-1, яку викласти в такій редакції: «Стаття 19-1. Форми захисту інвестицій – В Україні гарантуються такі форми захисту інвестицій: державний: адміністративний та судовий захист; недержавний: самозахист і громадський захист [13, с. 113]. Відповідні пропозиції щодо нормативного закріплення є доречними, оскільки вже досить тривалий час вони використовуються в правничій доктрині. У свою чергу, доцільно внести зміни до понятійного апарату, наприклад, використовувати публічний та приватний захист чи суспільний (громадський) та приватний захист.

Держава повинна звернути увагу на проблему захисту прав інвесторів, особливо в частині: запобігання порушення прав та законних інтересів інвесторів; дієвих форм відновлення порушених прав та законних інтересів інвесторів. Крім того, необхідно звернути увагу на стабільність та чіткість положень законодавства, виконання діючого законодавства.

Відповідні проблеми потребують подальших пошуків вирішення, що вже в середньостроковій перспективі дозволить збільшити залучення іноземних інвестицій.

Література

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента від 26.05.2015 року №287/2015. Офіційний вісник Президента України. 2015. № 13. Ст. 874.

2. Кубах Т.Г. Інвестиційний клімат держави: теоретичний та практичний аспект. Ефективна економіка. 2013. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2604>

3. Туболець І.І. Система заходів щодо підвищення інтересу інвесторів до фондового ринку. Інвестиції: практика та досвід. 2009. № 21. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/21_2009/3.pdf

4. Гура А.О. Інвестиційний клімат в Україні: сучасний стан та напрямки покращення. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. «Економіка». 2015. № 15. С. 188–196.

5. Попельнюхов Р.В. Інвестиційна привабливість економіки України (інвестиційний клімат). Інвестиції: практика та досвід. 2009. № 21. С. 24–28.

6. Хрімлі О. Способи захисту прав інвесторів: теоретичні та практичні питання. URL: <https://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/view/59/57>

7. Хрімлі О.Г. Захист прав інвесторів у сфері господарювання: теоретико-правовий аспект. НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Київ: Юрінком Інтер, 2016 320 с.

8. Лиса О.І. Правове регулювання інвестиційної діяльності в Україні. Науковий вісник НЛТУ України. 2011. № 21.11. URL: http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2011/21_11/302_Ste.pdf

¹ Медіація як форма захисту прав інвесторів у сфері господарювання – це договірна, конфіденційна, неюрисдикційна форма захисту прав інвесторів у сфері господарювання, що реалізується за допомогою незалежної сторони – медіатора, який має довіру всіх сторін конфлікту, володіє нормами українського й міжнародного права та сприяє досягненню швидкої, самостійної, добровільної згоди між сторонами конфлікту, що закріплюється відповідним юридичним документом (угодою) [7, с. 259].

9. Кац М.Р. Проблеми залучення іноземних інвестицій в економіку України. Відкрита економіка. 2014. № 1. С. 209–212.

10. Трохименко М.Ю., Гречко А.В. Інвестиційний клімат в Україні: проблеми формування та заходи поліпшення. Актуальні проблеми економіки та управління. 2013. № 34. С. 123–130.

11. Мальська М.П., Худо В.В. Туристичний бізнес: теорія та практика: підручник. 2- вид. перероб. та доп. К.: Центр учбової літератури, 2012. 368 с.

12. Лебедь І.Г. Інвестицій клімат в Україні: проблемність чи пріоритетність для західного інвестора? Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2010. № 93. Ч. 2. С. 255–263.

13. Охотнікова О.М., Гафинець О.І. Роль державного управління в механізмі гарантій захисту іноземних інвестицій в Україні. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. 2013. № 5. С. 110–116.

14. Особливості інвестування в Україну. Правовий тиждень. 2009. № 32. URL: <http://www.legalweekly.com.ua/article/?uid=1316>

Анотація

Сошников А. О. Щодо вдосконалення механізмів захисту прав інвесторів. – Стаття.

У статті аналізуються основні проблеми, що спричиняють послаблення інвестиційного клімату, а також

шляхи їх вирішення через вдосконалення механізмів захисту прав інвесторів.

Ключові слова: інвестиції, захист прав інвесторів, інвестиційний клімат.

Аннотация

Сошников А. А. По совершенствованию механизмов защиты прав инвесторов. – Статья.

В статье анализируются основные проблемы, вызывающие ослабление инвестиционного климата, а также пути их решения через совершенствование механизмов защиты прав инвесторов.

Ключевые слова: инвестиции, защита прав инвесторов, инвестиционный климат.

Summary

Soshnikov A. A. Concerning the improvement of the mechanisms of protecting the rights of investors. – Article.

The article analyzes the main problems that cause weakening of the investment climate, as well as ways of their solution, by improving the mechanisms of protection of investors' rights.

Key words: investment, protection of investors' rights, investment climate.